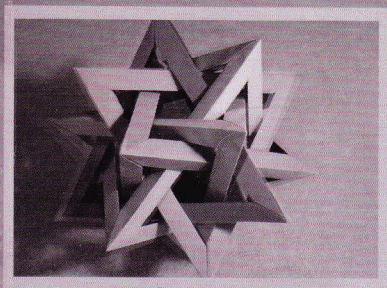

КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ:

ПРОЦЕСИ,
СТРАТЕГІЇ,
ТЕХНОЛОГІЇ

КОЛЕКТИВНА
МОНОГРАФІЯ

2015

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ОСЕРЕДОК
«ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ
ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ»
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

**«КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ:
ПРОЦЕСИ, СТРАТЕГІЇ, ТЕХНОЛОГІЇ»**

Колективна монографія

За загальною редакцією:
Шапошникова К. С., Соловйової Н. І., Станкевич Ю. Ю.

**Херсон
2015**

УДК 334.722
ББК 65.291.21
К 68

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Херсонського державного університету
(протокол № 3 від 14 грудня 2015 р.)*

Авторський колектив:

Абдуллаєв К.Н., Алексєєв В.І., Алмаший Я.І., Башинська М.І., Боковець В.В., Боярчук А.І., Васильєв О.В., Вишницька О.І., Волга В.О., Гелей Л.О., Гринів Л.С., Гринько Т.В., Гуцалюк О.М., Денис О.Б., Добровольський О.І., Довгань Л.С., Ільченко Н.Б., Іршак О.С., Квач Я.П., Клюс Ю.І., Коваленко О.В., Ковальов В.В., Кравченко Н.В., Крупський О.П., Лопатинський Ю.М., Малик І.П., Мартинець В.В., Мельник О.І., Мельникова К.В., Метлушко О.В., Мороз О.С., Опанасюк Н.А., Охріменко А.Г., Павлова С.В., Потьомкін Ю.С., Рябець Н.М., Степанюк О.М., Стоєв В.Л., Ступницький О.І., Тимків І.В., Федорчук О.М., Хомчук М.В., Шапошников К.С., Шахно А.Ю., Шедяков В.Е., Шумейко В.М.

За загальною редакцією:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки і менеджменту, голова Херсонського обласного осередку «Всеукраїнська асоціація політичної економії».

Соловйова Ніна Ігорівна – доктор економічних наук, завідувач кафедри менеджменту і адміністрування.

Станкевич Юлія Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри економічної теорії.

Рецензенти:

Гальцова Ольга Леонідівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, національної та прикладної економіки Класичного приватного університету.

Стройко Тетяна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та управління персоналом Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського.

Корпоративне управління: процеси, стратегії, технології : колективна

К 68 монографія / За заг. ред. К.С. Шапошнікова та ін. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – 536 с.

ISBN 978-966-916-057-7

У монографії представлені міждисциплінарні дослідження процесів, стратегій та технологій корпоративного управління. Розкриті теоретичні засади дослідження сучасних моделей корпоративного управління, виявлена сутність та чинники розвитку управління бізнес-процесами та корпоративного менеджменту, проаналізовані особливості стратегій та технологій корпоративного управління.

Розраховано на наукових працівників, викладачів, аспірантів та студентів, а також усіх тих, хто цікавиться теоретичними розробками в царині економіки і управління та реальними економічними процесами, що розвиваються в Україні та світі.

УДК 334.722
ББК 65.291.21

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1.

СУЧАСНІ МОДЕЛІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Abdullayev K.N.

THE QUESTIONS ACCORDING TO WORLD PRACTICE
TO CARRY OUT SUSTAINABLE, RADICAL, STRUCTURAL REFORMS
AND PRIVATIZATION POLICY IN NATIONAL TRANSPORT SECTOR
OF AZERBAIJAN REPUBLIC 6

Александр В.І.

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНОЮ СПІЛКОЮ
В УМОВАХ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ОНЛАЙН 16

Боярчук А.І.

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ
КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ 33

Гуцалюк О.М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ФОРМИ УТВОРЕННЯ
КОРПОРАТИВНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ 46

Денис О.Б.

КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ: СУТЬ, МЕХАНІЗМИ ТА МОДЕЛІ 67

Метлушко О.В.

ОСОБЛИВОСТІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ У БАНКАХ:
СУТЬ, ПРИНЦИПИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ 80

Рябечь Н.М., Тимків І.В.

СТРАТЕГІЧНІ АЛЬЯНСИ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР:
ЛОГІКА ТА ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 96

Шумейко В.М.

МАРКЕТИНГ ЯК ОСНОВА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА 112

РОЗДІЛ 2.

КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ТА КОРПОРАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Боковець В.В.

СИСТЕМА КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 128

Гринько Т.В., Крупський О.П.

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У СТРАТЕГІЧНОМУ
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ 142

Довгань Л.Є., Малик І.П.

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ
АКЦІОНЕРНИМИ ТОВАРИСТВАМИ УКРАЇНИ 168

Кравченко Н.В., Шахно А.Ю. СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КОРПОРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ	436
Лопатинський Ю.М., Мельник О.І. ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	452
Степанюк О.М., Павлова С.В. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ОЦІНКИ СИСТЕМИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ОПЕРАТОРІВ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ СФЕРИ	467
Ступницький О.І., Волга В.О. ПОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АУТСОРСИНГУ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ	504
Шапошников К.С., Квач Я.П., Башинська М.І. КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ: ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ	519
АВТОРИ МОНОГРАФІЇ	532

Лопатинський Ю.М.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедрою економіки підприємства та управління персоналом
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Мельник О.І.

*асистент, аспірант кафедри економіки підприємства
та управління персоналом
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація

В аграрному секторі національної економіки спостерігаються поєднання процесів конкуренції та вертикальної інтеграційної взаємодії, що обумовлено в основному рівнем забезпеченості земельними, фінансовими, трудовими, техніко-технологічними ресурсами. Тому проблематика удосконалення корпоративного управління як одного з факторів підвищення конкурентоспроможності суб'єктів корпоративного типу є однією з актуальних в економічній теорії і практиці господарювання. Розглянуто законодавче забезпечення та трактування корпоративного управління в Україні. Виокремлено трактування категорії корпоративного управління на мега-, макро-, мезо-, мікрорівнях регулювання сфери корпоративного управління в аграрному секторі економіки. Запропоновано підхід до структурування корпоративного сектора аграрної сфери економіки України. Досліджено основні елементи корпоративного сектора та виокремлено найбільш конкурентоспроможні. Охарактеризовано сучасний стан і вплив корпоративного управління на конкурентоспроможність аграрного сектора економіки України.

Вступ

У сучасних умовах розвитку глобалізаційних процесів у світовій і національній економіці України зростає роль корпоративного управління, яке є ключовим напрямом підвищення конкурентоспроможності. Особливе значення корпоративне управління має для конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України, що частково формують аграрні підприємства корпоративного типу. У цьому вбачається актуальність корпоративного управління у підвищенні рівня конкурентоспроможності аграрного сектора у цілому. Разом із цим питання впливу корпоративного управління на конкурентоспроможність суб'єктів господарювання сектора економіки залишається недостатньо дослідженим.

Удосконалення корпоративного управління виступає однією з ключових умов якісних змін в аграрному секторі економіки України, спрямованих на підвищення його конкурентоспроможності. Корпоративне управління, що

забезпечує належний об'єктивний захист інтересів власників, управлінців, партнерів аграрних підприємств, стає одним із вирішальних факторів стабільного функціонування як окремих підприємств, так і аграрного сектора економіки у цілому. Корпоративне управління сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства та розширенню можливостей їхнього доступу до джерел зовнішнього фінансування, а отже, є однією з обов'язкових умов підвищення конкурентоспроможності.

Розділ 1. Теоретичні основи корпоративного управління у національній економіці

Відомо, що основним спонукальним мотивом виникнення корпоративного управління є необхідність відмежування функцій володіння власністю від безпосереднього управління нею, унаслідок чого на підприємстві корпоративного типу створюється система корпоративного управління – сукупність органів управління діяльністю підприємства з урахуванням дотримання інтересів усіх зацікавлених сторін (внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів). Відповідність підприємства принципам і стандартам корпоративного управління підвищує рівень його інвестиційної привабливості, що у результаті може призвести до зростання рівня конкурентоспроможності підприємства.

Якісна система корпоративного управління виступає умовою формування, підтримки та розвитку конкурентоспроможності суб'єктів корпоративного типу, відкриває їм доступ на світові ринки капіталу, а також, із погляду ділової етики, закріплює соціальні зобов'язання перед суспільством, тобто дає змогу сформувати соціальну корпоративну відповідальність вітчизняних корпоративних товариств.

Згідно з неокласичним підходом, конкурентоспроможність галузі, підгалузі, сектора визначатиметься конкурентоспроможністю його складових елементів, оскільки галузь – це сукупність організаційно однакових підприємств, які виробляють ідентичну продукцію і конкурують на основі ціни.

Інституціональний підхід, крім внутрішньої складової, враховує зовнішнє середовище галузі та її елементів. Галузь розглядається як щось більше, ніж сукупність незалежних підприємств, а конкурентні відносини – щось більше, ніж цінова конкуренція. Галузеві інститути можуть чинити зворотний вплив на організацію окремих підприємств, їх стратегію, їх колективну конкурентоспроможність [1, с. 29]. У цьому випадку конкурентоспроможність галузі визначатиметься конкурентоспроможністю господарюючих у ній суб'єктів та зовнішнім середовищем.

Ураховуючи зазначене, вважаємо, що розвиток корпоративного управління у суб'єктів корпоративного типу сприятиме підвищенню конкурентоспроможності як аграрного сектора, так і національної економіки України у цілому.

Поняття корпоративного управління визначають по-різному, але при цьому «всі згодні, що належне корпоративне управління потребує високоморальної поведінки менеджерів, членів ради директорів і акціонерів» [2, с. 48]. Досліджуючи дане поняття, зазначимо, що можна виокремити трактування

категорії на мега-, макро-, мезо-, мікрорівнях регулювання корпоративного управління.

Мегарівень регулювання корпоративного управління представлений міжнародними, міжнаціональними організаціями та об'єднаннями: Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світовий банк, Міжнародний валютний фонд. Згідно з міжнародним стандартом «Принципи корпоративного управління ОЕСР», корпоративне управління – це комплекс відносин між правлінням компанії, її радою директорів, акціонерами й іншими зацікавленими особами [3].

На макrorівні трактування корпоративного управління здійснюється на національних рівнях у різних нормативно-правових документах: законах, указах, постановах, кодексах тощо. Рада з корпоративного управління Австралії корпоративне управління розглядає як систему правил, відносин, процесів за допомогою яких власники управляють і контролюють корпорацію з метою сприяння ефективному підприємницькому управлінню, яке може призвести до досягнення довгострокового успіху компанії [4]. У «Кодексі корпоративного управління Малайзії» зазначено, що корпоративне управління – це процес і структура, які використовуються, щоб управляти справами компанії у напрямку процвітання бізнесу та корпоративної звітності з метою зростання довгострокової акціонерної вартості, беручи до уваги інтереси зацікавлених сторін [5].

В Україні відповідальним державним органом регулювання сфери корпоративного управління на національному рівні є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України, яка, відповідно до покладених на неї завдань, здійснює методологічне забезпечення запровадження та розвитку принципів корпоративного управління згідно з законодавством; проводить перевірки діяльності емітентів щодо стану корпоративного управління; узагальнює практику застосування законодавства з питань корпоративного управління. При цьому у вузькому розумінні, згідно із Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», корпоративне управління – це система відносин, яка визначає правила та процедури прийняття рішень щодо діяльності господарського товариства та здійснення контролю, а також розподіл прав і обов'язків між органами товариства та його учасниками стосовно управління товариством [6]. У широкому розумінні корпоративне управління розглядають як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність товариства. У рамках корпоративного управління визначається, яким чином інвестори контролюють діяльність менеджерів, а також яку відповідальність несуть менеджери перед інвесторами за результати діяльності товариства. Належна система корпоративного управління дозволяє інвесторам бути впевненими у тому, що керівництво товариства розумно використовує їх інвестиції для фінансово-господарської діяльності, і, таким чином, збільшується вартість частки участі інвесторів в акціонерному капіталі товариства. Наявність ефективної системи корпоративного управління збільшує вартість капіталу й ефективність використання ресурсів, що створює базу для зростання [7].

На мезорівні регулювання сфери корпоративного управління відбувається у залежності від регіону чи видів економічної діяльності, галузевими, секторальними, підсистемами економіки. В Україні регулювання на даному рівні найбільш характерне для фінансових установ (банків, страхових організацій тощо). Слід відмітити, що законодавчо закріпленого визначення корпоративного управління в аграрному секторі економіки України немає.

У світовій і вітчизняній практиці найбільш поширеним є спосіб регулювання сфери корпоративного управління на макрорівні шляхом прийняття спеціальних господарчих документів.

У науковій літературі також немає конкретного визначення корпоративного управління, але акцентується увага на тому, що корпоративне управління виникає тільки на тих товариствах корпоративного типу, де відносини власності відокремлені від управління товариством. Цікавим є підхід А. Муричева, який зазначає, що корпоративне управління – це розподіл функцій управління між власниками та управлінцями, оскільки власники корпоративних прав здійснюють стратегічне управління та контроль [8, с. 65].

Наукові дискусії у більшості випадків виникають із приводу визначення підприємств корпоративного типу. Корпоративне управління тісно пов'язане з поняттям «корпорація». У ст. 120 Господарського кодексу України (ГКУ) корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації [9]. Із даного визначення випливає, що корпорація виступає організаційно-правовою формою об'єднань підприємств та утворюється за рахунок об'єднання підприємств, при цьому фізичні особи не можуть бути засновниками корпорації. Хоча фізичні особи можуть бути засновниками підприємств, які об'єдналися у корпорацію.

Згідно зі ст. 63 ГКУ, залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні можуть діяти унітарні та корпоративні підприємства. Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, у тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб [9]. Впливає, що до корпоративних підприємств відносяться господарські товариства, кооперативні підприємства та частина приватних підприємств, де двоє і більше засновників. Зазначимо, що згідно з трактуванням корпоративного управління Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, суб'єктами корпоративного типу є господарські товариства.

Згідно зі ст 113 ГКУ, корпоративним приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності кількох громадян,

іноземців, осіб без громадянства та їх праці чи з використанням найманої праці [9]. При цьому зазначено, що приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи. Отже, за визначенням приватне підприємство з декількома засновниками близьке до господарського товариства, проте його правовий статус характеризується наявністю деяких особливостей, не притаманних господарським товариствам: не регламентується мінімальний розмір статутного капіталу, засновниками можуть бути лише фізичні особи, діє на основі приватної власності засновників. Як і в господарських товариствах, засновники корпоративного приватного підприємства можуть обмежуватись своєю працею або використовувати найману працю.

Випливає, що в Україні на законодавчому рівні існують неузгодженості щодо віднесеності до суб'єктів корпоративного типу. Тож виокремимо чотири підходи на законодавчому рівні:

1) суб'єкт корпоративного типу – організаційно-правові форми об'єднань підприємств;

2) суб'єкт корпоративного типу – господарські товариства;

3) суб'єкт корпоративного типу – корпоративні підприємства;

4) суб'єкт корпоративного типу – кооперативні підприємства.

У законодавстві більшості економічно розвинених країн поняття «корпорація» тотожне з товариством. У науковій літературі до суб'єктів корпоративного типу відносять переважно господарські та акціонерні товариства. Хоча застосування поняття «корпорація» для українських підприємств є дещо умовним, тож обґрунтовується доцільність застосування поняття «корпоративні структури» (концерн, холдинг, консорціум, конгломерат, транснаціональна корпорація і т. п.) [10, с. 20]. На думку П. Саблука, агропромислова корпорація визначається перспективною формою інтеграції економічних відносин між суб'єктами виробничо-трудоного процесу. Корпоративні відносини виражені у добровільному об'єднанні власників капіталу, тому менеджмент формує механізм поєднання і узгодження інтересів учасників. По суті, це найбільш демократична виробнича система, що здатна врахувати інтереси, базується на колективному використанні приватної власності. За таких умов забезпечується високий рівень мотивації праці і ефективного менеджменту організаційного розвитку підприємств агропромислового комплексу [11, с. 37].

Досить особливою є думка М. Тарека, який корпоративне управління розглядає щодо управління сучасною акціонерною корпорацією в рівній мірі значущою державним підприємствам, кооперативам та сімейним підприємствам [12].

На нашу думку, кооперативи не слід відносити до суб'єктів корпоративного типу, тобто слід виділити суб'єктів корпоративного та кооперативного типу, які за природою функціонування суттєво відрізняються одне від одного (табл. 1).

Порівняльні характеристики суб'єктів корпоративного та кооперативного типів в аграрному секторі економіки України

Ознака	Суб'єкти корпоративного типу	Суб'єкти кооперативного типу
Мета функціонування	підвищення доходів учасників, інвесторів, збільшення капіталізованої вартості товариства	підвищення доходів членів, задоволення їх потреб
Правовий статус	участь	членство
Обов'язки	участь у статутному капіталі	особиста праця
Ставлення до управління	представник	особисто
Принцип управління	1 акція, частка – 1 голос	1 член – 1 голос
Розподіл прибутку	прибуток у вигляді дивідендів	кооперативні виплати та частка доходу на пай
Відношення до ризику	відповідальність за ризик за рішенням найманих управлінців	відповідальність за ризик за членським рішенням
Організаційно-правові форми господарювання	господарські товариства, корпоративні підприємства, організаційно-правові форми об'єднань підприємств	виробничі та обслуговуючі кооперативи, кооперативні об'єднання

Джерело: складено авторами на основі [14, с. 22]

До кооперативних організацій, згідно з чинним законодавством, відносяться кооперативи та кооперативні об'єднання. Кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування [13].

Слід зазначити, що поняття «кооперація» – це система кооперативних організацій, створених із метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів; у свою чергу, поняття «корпоратизація» – це не система корпоративних організацій, а елемент роздержавлення й перетворення державних підприємств у публічні акціонерні товариства. Ми розглядаємо корпоратизацію поряд із кооперацією, кластеризацією, вертикальною інтеграцією як основні напрямками інтеграційних процесів в аграрному секторі національної економіки.

На нашу думку, сукупність суб'єктів корпоративного типу формує корпоративний сектор аграрного сектора економіки України. Виходячи з цього, до його складу входять такі елементи: первинний – господарські товариства; вторинний – організаційно-правові форми об'єднань суб'єктів

господарювання; додатковий – корпоративні підприємства згідно з чинним законодавством; державний – органи регулювання корпоративної сфери.

Щоб краще зрозуміти сутність поняття «корпоративне управління», розглянемо його суб'єктів, основними з яких є:

- власники корпоративних прав – фізичні та юридичні особи;
- управлінці та працівники підприємства корпоративного типу, які беруть участь у корпоративному управлінні;
- суб'єкт корпоративного типу – емітент корпоративних прав.

Додатковими суб'єктами корпоративного управління можуть виступати:

- державні органи регулювання сфери корпоративного управління;
- недержавні органи регулювання руху корпоративних прав;
- фінансові посередники.

Порівняльні характеристики щодо корпоративного управління та власників корпоративних прав і управлінців суб'єктів корпоративного типу наведено у табл. 2.

Таблиця 2

**Порівняльні характеристики функцій управління
власників корпоративних прав і управлінців**

Ознака	Власники	Управлінці
Пріоритет діяльності	розроблення напрямів стратегічного розвитку	розроблення механізму реалізації напрямів стратегічного розвитку
Вид планування	довгострокове планування	оперативне, середньострокове, довгострокове планування
Ключова ідея	організація системи взаємодії і взаємовідносин для реалізації стратегії	організація системи управління підприємством
Мета діяльності	підвищення рівня капіталізації підприємства	досягнення поставлених цілей і підвищення рівня власного благополуччя
Основні функції	координування стратегічного управління та контроль реалізації стратегії	прийняття управлінських рішень для реалізації стратегії
Вид ризику	опосередкований – за рішеннями найманих управлінців	прямий
Ставлення до підприємства	як до одного з джерел доходу	як до єдиного джерела доходу
Нормативна база	принципи, кодекси та інші нормативно-правові акти	локальні акти, рішення загальних зборів акціонерів і ради директорів

Джерело: складено авторами на основі [15; 16]

Звертаємо увагу на те, що корпоративне управління властиве не для всіх суб'єктів корпоративного сектора, а тільки для тієї частини, де функції управління розподілені між власниками корпоративних прав та найманими управлінцями. На практиці даний розподіл у найбільшій мірі відбувається в акціонерних товариствах і товариствах із обмеженою відповідальністю.

Уважаємо, що удосконалення корпоративного управління аграрними суб'єктами корпоративного типу сприятиме забезпеченню та підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України.

Розділ 2. Сучасний стан і вплив корпоративного управління на конкурентоспроможність аграрного сектора економіки України

Становленню та розвитку корпоративного сектора в аграрній сфері економіки України передували цілий ряд історичних змін та трансформацій. Під час ринкової реорганізації вітчизняних колективних сільськогосподарських підприємств, які були правонаступниками колгоспів і радгоспів, законодавством було передбачено створення сільськогосподарських підприємств нових організаційно-правових форм господарювання. Члени колективних сільськогосподарських підприємств, які одержали земельні частки і майнові паї, або особи, яким передали земельні ділянки в оренду для ведення особистого селянського господарства, отримали можливість займатись сільськогосподарським виробництвом без створення юридичної особи.

В аграрній науці існують різні підходи щодо поділу аграрних перетворень в Україні на етапи. Найпоширенішим серед вчених є визначення декількох основних періодів сучасних аграрних трансформацій в Україні: перший – з 1991 по 1999 р. включно; другий – після 2000 р. Узагальнимо характеристику цих етапів за синергетичним підходом. Перший етап характеризується тим, що, незважаючи на деякі зміни та реорганізації, які виконували роль окремих флуктуацій, стара система господарювання, по суті, не змінювалася, не «впадаючи» у хаос, однак і не переходячи на новий рівень. Характерною ознакою цього етапу є також те, що старі механізми перестали діяти, а нові ще не були сформовані. Динамічний аграрний сектор знаходився (за фізичною термінологією) у точці біфуркації, набуваючи нової якості у своєму русі при зміні його параметрів. Другий етап аграрної трансформації визначався як постбіфуркаційний період, який характеризувався стрімким реформуванням на приватновласницькій основі, що можна вважати фазовим переходом системи на новий якісний рівень [17, с. 155–156]. Звісно, система не може залишатись у незмінному стані, й у межах існуючого аграрного сектора зароджується третій етап – пореформена трансформація, яка характеризується метаморфозами «нових» суб'єктів господарювання, створених у процесі реформування 2000 р., вступом України до Світової організації торгівлі, підписанням Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та змінами в аграрному господарюванні на європейських засадах.

Водночас, змінювалися і підходи до характеристики структури, яка визначається класифікаційними типами (сегментами) суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки. На сьогодні поширеним є

виділення підсектора підприємств (сільськогосподарські підприємства, включаючи фермерські господарства) та індивідуального підсектора (господарства населення). Зокрема, таких позицій дотримується Державна служба статистики України в обліку сільгосптоваровиробників.

За формами власності суб'єктів аграрного сектору можна умовно поділити на чотири взаємопов'язані групи: до першої групи слід віднести суб'єктів, заснованих на приватній власності (господарства населення, фермерські господарства, приватні підприємства); до другої – суб'єктів, заснованих на корпоративній і кооперативній основі, тобто спілки селян, сільськогосподарські виробничі кооперативи, а також такі виробники корпоративного типу: акціонерні товариства, асоціації, концерни, товариства з обмеженою відповідальністю та ін.; до третьої групи – суб'єкти, засновані на державній формі власності; до четвертої групи – формування, засновані на змішаній формі власності, тобто на декількох формах власності в їх поєднанні.

Останніми роками спостерігається розвиток корпоративного управління у підсекторі підприємств аграрного сектора економіки України. Проте у цілому у вітчизняному аграрному секторі організація корпоративного управління перебуває на недостатньому рівні у порівнянні з розвинутими країнами.

За даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), в аграрному секторі економіки України станом на 01 січня 2015 р. зареєстровано 53,7 тис. суб'єктів господарювання, із яких 46,7 тис. – у рослинництві, 2,9 тис. – у тваринництві, 1,7 тис. – у змішаному сільському господарстві, 1,6 тис. – у допоміжній діяльності у сільському господарстві, 0,6 тис. – у мисливстві, відловлюванні тварин і наданні пов'язаних із ними послуг.

За 2013–2015 рр. спостерігається збільшення кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання. Домінуючими організаційно-правовими формами господарювання в аграрному секторі є фермерські господарства, господарські товариства та приватні підприємства. Частка фермерських господарств у загальній кількості діючих аграрних підприємств по Україні перебувала в межах 70–75%, проте за площею сільськогосподарських угідь їхня частка коливалася у межах 18–20% та за обсягом валової сільськогосподарської продукції їхня частка була у межах лише 3–7%.

В аграрному секторі економіки України діють суб'єкти корпоративного та некорпоративного типу. Дослідимо первинні та вторинні елементи структури корпоративного сектора аграрного сектора. Первинні елементи корпоративного сектора представлені господарськими товариствами (табл. 3).

Дослідження показали, що первинний елемент корпоративного сегмента аграрного сектора за 2013–2015 рр. складає тільки 2% від первинного національного корпоративного сектора. За 2013–2015 рр. найбільш поширеним видом господарських товариств є товариство з обмеженою відповідальністю – 90–95%, публічне акціонерне товариство – 0,5–0,7% і товариства з додатковою відповідальністю – 0,4–0,6% від загальної кількості зареєстрованих господарських товариств.

**Первинні елементи корпоративного сектора
аграрного сектора економіки України, на початок року**

Вид господарського товариства	Роки		
	2013	2014	2015
Акціонерні товариства	450	479	444
у т. ч. публічні акціонерні товариства	87	95	85
приватні акціонерні товариства	30	37	36
Державні акціонерні компанії	0	0	0
Товариства з обмеженою відповідальністю	9406	11144	11636
Товариства з додатковою відповідальністю	65	75	77
Повні товариства	5	5	4
Командитні товариства	9	9	6
Господарські товариства усього	10052	11844	12288

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополь.

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України

**Первинний корпоративний сектор за укрупненими видами діяльності
в аграрному секторі економіки України на початок 2015 р.**

Вид господарського товариства	Вид економічної діяльності				
	Рослиництво	Тваринництво	Змішане с.-г.	Допоміжна діяльність у с.-г.	Мисливство
Акціонерні товариства	284	80	12	68	0
Публічні акціонерні товариства	43	9	6	27	0
Приватні акціонерні товариства	24	8	2	2	0
Державні акціонерні компанії	0	0	0	0	0
Товариства з обмеженою відповідальністю	8801	1259	569	642	365
Товариства з додатковою відповідальністю	56	9	5	7	0
Повні товариства	4	0	0	0	0
Командитні товариства	4	2	0	0	0

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополь.

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України

Із аналізу первинного корпоративного сегмента за укрупненими видами діяльності в аграрному секторі економіки (табл. 4) видно, що кількісним лідером за кожним видом господарських товариств є діяльність, пов'язана з рослинництвом, що говорить про більшу ймовірність розвитку корпоративного управління.

Товариства з обмеженою відповідальністю є домінуючим видом господарських товариств. Велика частка серед публічних акціонерних товариств, крім рослинництва, припадає на допоміжну діяльність у сільському господарстві та післяурожайну діяльність.

До вторинного елемента корпоративного сегмента аграрного сектора України входять організаційно-правові форми об'єднань підприємств, які закріплені на законодавчому рівні: асоціація, корпорація, консорціум, концерн, холдингова компанія та ін.

Як показали дослідження, вторинний елемент корпоративного сектора представлений асоціаціями, корпораціями та іншими об'єднаннями підприємств (табл. 5). Це вказує на низький рівень розвитку вторинного елемента корпоративного сектора в аграрному секторі, частка якого у вторинному елементі національного корпоративного сектора за 2013–2015 рр. становить тільки у межах 1,2-1,4%.

Таблиця 5

Вторинні елементи корпоративного сектора аграрного сектора економіки України, на початок року

Вид об'єднання підприємств	Роки		
	2013	2014	2015
Асоціація	39	48	51
Корпорація	6	6	5
Консорціум	0	0	0
Концерн	0	0	0
Холдингова компанія	0	0	0
Інші об'єднання юридичних осіб	22	22	25
Усього об'єднань в аграрному секторі	67	76	81
Усього об'єднань в економіці	5910	5879	5577

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополь.

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України

За 2013–2015 рр. в аграрному секторі економіки найбільш поширеною формою об'єднань підприємств є асоціації, кількість яких за аналізований період має тенденцію до збільшення. Незначна частка припадає на корпорації, а консорціумів, концернів і холдингових компаній узагалі не було зареєстровано. Наведені дані свідчать про неготовність вітчизняних аграрних підприємств інтегруватись у більш складні корпоративні структури, що у результаті позначається на їхньому рівні конкурентоспроможності та розвитку корпоративного управління в цілому.

Аналіз вторинного елемента за видами діяльності в аграрному секторі показав, що найбільша частка у межах 90% за всіма організаційно-правовими формами об'єднань юридичних осіб припадає на рослинництво. Найменш розвиненими видами діяльності за даним критерієм є змішане сільське господарство та мисливство, відловлювання тварин і надання пов'язаних із ними послуг.

Необхідно виокремити наступний потенційний елемент корпоративного сектора аграрного сектора економіки України – це корпоративні суб'єкти, крім господарських товариств і об'єднань підприємств. До них ми відносимо: приватні підприємства та іноземні підприємства, що створені декількома засновниками; дочірні підприємства; відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи – філії і представництва (табл. 6), де можуть упрваджуватись елементи корпоративного управління.

Таблиця 6

Додаткові елементи корпоративного сектора аграрного сектора економіки України, на початок року

Вид об'єднання підприємств	Роки		
	2013	2014	2015
Приватне підприємство	4684	5355	5315
Дочірнє підприємство	240	256	238
Іноземне підприємство	10	11	10
Філія	527	525	507
Представництво	25	26	29

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополь.

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України

За 2013–2015 рр. найбільшими додатковими елементами корпоративного сектора є приватні підприємства без урахування кількості засновників. Спостерігається невелика кількість іноземних підприємств, що дозволяє зробити висновки про їх низький рівень впливу на конкурентоспроможність аграрного сектора економіки.

Із проведеного дослідження структури корпоративного сегмента аграрного сектора економіки України за елементами впливає, що перспективними у плані розвитку корпоративного управління та підвищення конкурентоспроможності є первинні елементи та додаткові елементи корпоративного сектора. Слід зауважити, що дослідити на практиці реальний корпоративний сектор майже неможливо, оскільки потрібно володіти інформацією по кожному суб'єкту про те, відділені функції володіння від управління чи ні.

На нашу думку, конкурентоспроможний розвиток аграрного сектора економіки України у перспективі значно залежатиме від розвитку корпоративного управління серед суб'єктів корпоративного типу.

У сучасних реаліях спостерігаємо в аграрному секторі розвиток процесів капіталізації за напрямом зовнішнього вливання капіталу шляхом спонтанно

виниклих агропромислових формувань нового типу – агрохолдингів; втрата аграрними підприємствами права юридичної особи та їх перетворення у відокремлені або навіть структурні підрозділи аграрних формувань; спонтанний процес трансформації одних видів аграрних підприємств в інші (наприклад, сільськогосподарських виробничих кооперативів у товариства з обмеженою відповідальністю, а останніх – у приватні підприємства).

Звичайно, процеси концентрації тісно пов'язані із процесами капіталізації (процесами перетворення частини прибутку підприємств у додатковий капітал), які відбуваються шляхом залучення коштів інвесторів через емісію акцій та розміщення їх на фондових біржах провідних країн світу. Тому агрохолдинги, як правило, слід віднести до суб'єктів корпоративного типу, які у порівнянні з суб'єктами некорпоративного типу на сьогодні мають більше можливостей залучення та використання кредитних ресурсів за низькими відсотковими ставками. Ці та інші фактори у цілому визначають вищий рівень конкурентоспроможності агрохолдингів порівняно з суб'єктами некорпоративного типу.

Функціонування агрохолдингів відстежити дуже важко, оскільки немає законодавчо чітко визначеної такої організаційно-правової форми господарювання. Цілком логічно, що поняття «агрохолдинги» недоцільно застосовувати, оскільки в аграрному секторі економіки України у 2013–2015 рр. не було зареєстровано жодної холдингової компанії. Як правило, так звані «агрохолдинги» зареєстровані у таких організаційно-правових формах господарювання, як акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю. У різних джерелах наголошується, що їх налічується більше 100 одиниць, але при цьому основним критерієм виступає рівень концентрації земельних ресурсів.

Припускаємо, що у вітчизняному аграрному секторі економіки відбуваються процеси концентрації сільськогосподарських угідь у власності великих господарюючих суб'єктів (в основному це холдинги середніх розмірів) шляхом інтеграції та поглинання більш дрібних сільськогосподарських підприємств. Активніше за інших поглинаннями займаються аграрні компанії, які нещодавно стали публічними і виконують дані інвесторам обіцянки.

Прогресивним буде дієвий механізм трансформації сільськогосподарських товаровиробників із однієї форми господарювання у більш прогресивну та інтегровану. Це надасть змогу суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектора економіки.

У ході подальшого розвитку аграрного сектора будуть відбуватися організаційні та структурні зміни – розукрупнення одних і поглинання та злиття інших господарств. Водночас у визначенні ефективної організаційно-економічної структури сільськогосподарських підприємств важливу роль відіграватимуть типи господарств за соціально-економічною природою при домінуючій ролі приватної і корпоративної власності.

Висновки

Дослідження показали, що в аграрному секторі економіки України розвиток корпоративного управління знаходиться на низькому рівні. На законодавчому рівні не існує чіткого розподілу суб'єктів корпоративного і некорпоративного типів, що ускладнює процес дослідження у цьому напрямі. Дуже важко визначити суб'єктів корпоративного типу, оскільки це залежить від конкретного підприємства чи їх об'єднань. Але, не дивлячись на це, корпоративне управління сприятиме підвищенню конкурентоспроможності аграрних суб'єктів корпоративного типу та аграрного сектора національної економіки у цілому.

Отже, в умовах постійно зростаючої конкуренції та глобалізації аграрного сектора економіки України у світову економічну систему особливу роль відіграють інтеграційні процеси серед сільськогосподарських товаровиробників. Вони створюють нові стратегічні можливості, засновані на зростаючих конкурентних перевагах. Запорукою конкурентоспроможного розвитку суб'єктів корпоративного типу є розробка власниками та найманими управлінцями ефективних інструментів і механізмів управління, узгодження інтересів між акціонерами та іншими зацікавленими сторонами.

Список літератури:

1. Бест М. Новая конкуренция. Институты промышленного развития : [монография] / М. Бест. – М. : Новая наука, 2002. – 286 с.
2. Паффер Ш. Корпоративное управление: поиск модели / Ш. Паффер, Д. МакКарти // Экономические стратегии. – 2004. – №2. – С. 48–52.
3. OECD Principles of Corporate Governance / Organization for Economic Cooperation and Development, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nccg.ru/en/site.xp/057052050124.html>.
4. Alan Cameron. Corporate Governance Council / Australian Securities Exchange, 27 March 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asx.com.au/documents/asx-compliance/cgc-principles-and-recommendations-3rd-edn.pdf>.
5. Malaysian code on corporate governance / Securities Commission Malaysia, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mia.org.my/new/downloads/circularsandresources/circulars/2012/21/MCCG_2012.pdf.
6. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про схвалення проекту нової редакції Принципів корпоративного управління України, затверджених рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2003 р. № 571» від 24.01.2008 р. № 52 / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/activities/corpmanagement>.
8. Мурычев А.В. Качество корпоративного управления как фактор повышения конкурентоспособности / А.В. Мурычев // Современная конкуренция. – 2007. – № 4. – С. 62–79.
9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page1>.
10. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / За ред. Л.І. Федулової. – К. : УкрІНТЕЛ, 2007. – 812 с

11. Саблук П.Т. Корпоративне управління в АПК / П.Т. Саблук // Матеріали п'ятого пленуму спілки економістів України та міжн. наук.-практ. конференції «Корпоративне управління в Україні: менеджмент, фінанси, аудит» ; за ред. В.В. Оскольського. – К., 2006. – С. 36–39.

12. M. Tarek Youssef. Corporate Governance An Overview / Around the Globe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eiod.org/uploads/Publications/Pdf/Corp.%20Governance-1.pdf>.

13. Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003 р. № 1087-IV / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.

14. Дроздюк Т.М. Аграрне право / Т.М. Дроздюк. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – 200 с.

15. Хілуха О.А. Сутнісні характеристики корпоративного управління / О.А. Хілуха // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2015. – №11. – С. 303–309.

16. Евдокимова Л.О. Социально-этические аспекты корпоративных отношений в России / Л.О. Евдокимова // Общество. Среда. Развитие. – 2009. – № 1. – С. 17–25.

17. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектору: інституціональні засади : [монографія] / Ю.М. Лопатинський. – Чернівці : Рута, 2006. – 344 с.